

Tânărul diarist Noica sau despre identitate prin alteritate

Emanuela ILIE

Key-words: *diary, identity, otherness, parable*

Constantin Noica a evitat toată viața, cum bine se știe, demersul autoscopic direct. Referirile nemediate la sine și recursul la propria biografie i s-au părut, deopotrivă, neinteresante și nocive, principalul motiv fiind faptul că ele anulau ideea de proiect, de virtualitate a ființei. Iar din punctul de vedere al filosofului de la Păltiniș exact această virtualitate a ființei, și cu precădere cea a ființei tinere, îi constituie însăși frumusețea. În *Meditațiile despre viață în anii târzii*, publicate în „Viața românească”, nr. 11/ 1984, a ajuns de altfel să recunoască fără echivoc faptul că propria operă a fost de la început închinată posibilului: „Totul este să-ți păstrezi posibilul, o margine de posibil. Prin posibilul din tine te iubesc oamenii, în tinerețea ta, prin realul tău îi întristezi aproape întotdeauna”. Deși e adevărat că ființa nu o exclude pe niciuna dintre cele două, ci le subsumează pe amândouă: „Splendoarea vieții este realul, cu posibil cu tot, așadar desăvârșirea și cu o aură de săvârșiri posibile”.

Oricât ar părea, așadar, de periculoasă, virtualitatea vieții, suma de imagini *posibile* ale sinelui, așa cum se reflectă el în ochii exteriorității lévinasiene, este miza jocului declarativ al filosofului Constantin Noica, prin care a fost tentat să întrețină *iluzia* celorlalți despre sine. O modalitate aparte o constituie, în această fugă de certitudinea etichetării sau a includerii simpliste într-o categorie umană oricum nemulțumitoare, paginile așa-zis diaristice scrise în tinerețe. Între ele, *Jurnalul filosofic* (1944) este o eboșă inteligentă pentru un „virtual” portret al omului din spatele numelui. Confesiunea despre sine a tânărului publicist (și gânditor!) apare, aici, camuflată, sub forma unei povești atribuite unor *alteri* noicasieni: parabola fiului risipitor și a fratelui acestuia.

Scris sub influența lui Gide (Noica se și întreabă într-un loc „Plagiez cumva pe Gide?”), acest *Jurnal filosofic* este de altfel în întregime un fals document al interiorității, deci o specie aparte a cronicii autobiografice. Cititorul care ar căuta, în aceste notații, ce-i drept, fărâmițate (și știm, că, începând cu Philippe Lejeune, teoreticienii scriiturii diaristice au definit jurnalul drept o scriitură fărâmițată), o imagine coerentă a sinelui noicasian, deci manifestarea cea mai pură a intimității sale, nu ar face decât să se înșele amarnic. Căci nimic, în aceste pagini fragmentate, discontinue, nu l-ar putea convinge că se află în fața unei expresii dintre cele mai adecvate ale literaturii confesive, nimic, altfel spus, care să îl facă să descopere direct, nemediat, o mărturie neconvențională asupra persoanei eului”. Mizei obișnuite a discursului diaristic, cea a onestității totale, îi este apoi opusă, în *Jurnalul*

„Philologica Jassyensia”, An V, Nr. 2 (10), 2009, p. 47–50

filosofic al lui Noica, tocmai soluția camuflajului, a deghizării confesive. Poate și pentru că din triada obligativităților de consemnat într-o operă de gen, postulată de Amiel într-unul dintre cele mai cunoscute jurnale – *acta, cogita* și *sentita* – nu sunt de descoperit, la rigoare, în cazul de față decât cele ce constituie acele *cogita* specifice gânditorului Noica.

În locul efemeridelor și al tușelor biografice succesive ce compun, prin aglomerare, imaginea unui destin uman în formare, autorul notațiilor fals diaristice, așadar, preferă sagacitatea reflecțiilor spirituale. Punerea între paranteze a intimității nu efasează, cu totul, posibilitatea de a citi în *Jurnalul filosofic* un jurnal al stărilor de spirit traversate de tânărul de 35 de ani, vârstă la care, va spune undeva Noica, poate începe cu adevărat performanța umanistului. Iar umanistul nu se poate lipsi, mai întâi, de un jurnal al cărților între care se pierde. Iar dacă „omul se definește după felul cum se pierde”, cu atât mai mult intelectualul, cititorul și interpretul de literatură, trebuie să înregistreze în ce mod se câștigă pierzându-se: „recunosc că literatura e o mare pierdere de timp; dar e dintre marile pierderi de timp care pot fi un câștig, pe când celelalte...”. Iată motivul pentru care putem citi, cum spuneam, în *Jurnalul filosofic* o listă a lecturilor tânărului Noica, fascinat până și de cărțile care nu-i plac (de *Divina comedie*, pe care nu a dus-o până la capăt, pentru că „e atâta monstruoasă ordine acolo”, de tragediile aride ale lui Racine), cu atât mai mult de operele care-i plac. Amintește, între altele, de versurile și reflecțiile lui Rilke, de Rimbaud și Claudel, de Galsworthy și Tolstoi („Ce-am ști despre înmormântarea reginei Victoria fără *Forsythe Saga?* Sau despre societatea petersburgheză de la începutul secolului al XIX-lea fără *Război și pace?*”), de scrisorile apostolului Pavel („extraordinar scriitor”) etc.

Același umanist nu se poate lipsi, mai apoi, de jocul acoperirii. Camuflajul de care vorbeam mai sus este, în *Jurnalul filosofic*, de influență biblică. Cele două personaje care se repetă în carte sunt *fratele risipitor* și *fratele fiului risipitor*, în fiecare dintre ele Noica putându-și găsi, la rigoare, măști convingătoare, deși mai mult sau mai puțin pasagere. Fiul risipitor este spiritul neliniștit, aventurier, cel care caută și pune lumea în mișcare, în devenire. „Înfometat de lume, de nouitate, de cheltuire”, fiul risipitor trăiește în virtutea unui principiu antisocratic: *Ignorează-te pe tine însuși!*, preferând autocunoașterii o cunoaștere superficială. Cea a spectacolului voluptuos al concretului, pe care îl trăiește cu toată ființa, căci își spune încă de la început: „Dacă-mi reușește păcatul, e bine: am voluptatea; dacă nu-mi reușește, e iarăși bine, am virtutea”. Fiul risipitor se declară, într-un cuvânt, pentru *acțiune*, pentru însetarea „Unului de a se pierde”. Atunci când

Fiul risipitor spune: „Îți mulțumesc, Doamne, că mi-ai dat gustul voluptății, setea orgoliului, și invidia, și fățărnicia, și ura. Cu ele, nimeni nu e mare. Dar fără ele nimeni nu e viu.”, fratele fiului risipitor întoarce aci capul, cu desgust.

Căci, spre deosebire de fiul risipitor, fratele lui, dimpotrivă, trăiește în virtutea unui principiu socratic: *Cunoaște-te pe tine însuși!* E, dintr-un punct de vedere, opusul fratelui său: introvertit, reținut, lăsându-se pradă unei altfel de cunoașteri, de curiozități: celei pe care Noica o numește, într-o formulă memorabilă, „curiozitatea meschină a reținutului”. Reținutul acesta, colivia în care singur se închide, provine poate și din frica originară: „se teme să nu se piardă, se teme să nu riște, se teme să

dea”, dar tocmai această justificare ajunge să se transforme în opusul ei: fratele fiului risipitor se va pierde, se va risipi în *contemplație*. O contemplație care poate fi interpretată și ca o formă a absenței față de/în alteritate: atunci când tatăl, fiul risipitor și ceilalți își manifestă bucuria regăsirii, fratele fiului risipitor își manifestă refuzul, recunoscându-și astfel tocmai absența. Semnificativ este, din acest punct de vedere, felul în care autorul *Jurnalului filosofic* ne comentează ultima scenă în care apar fiul risipitor și fratele lui, pictați pe peretele dinspre sud ai mănăstirii Humorului:

Fiul s-a întors, acasă s-a încins o horă, iar tatăl merge la ușă, să cheme, să tragă înăuntru pe frate. Mișcarea acestuia de refuz (e puțin dat pe spate) închide tot universul de fapte pe care le-a săvârșit și le săvârșește fratele fiului risipitor: etica lui ‘nu’, lectura din clasicii care „purifică”, orgoliul, împietrirea. Păcat doar că scena se șterge tot mai mult la mânăstirea Humorului, sub bătaia vântului și a ploilor. Dar fratele rămâne. El nu se va șterge, – de aci sau de pe alte ziduri.

Cât despre cealaltă atitudine, a fiului risipitor către fratele lui, ea îi apare lui Noica perfect reflectată de o secvență a peritextului primului nostru roman, cel al principelui renescentist moldav :

...„și măcar că toate blestemățiile și nevredniciile în mine se află, însă Măriei Tale plăcute și învoite fiind, de treabă și vrednici sunt”. Ar putea fi un gând plin de ironie al fiului risipitor către fratele său. Dar nu e decât dedicația lui Dimitrie Cantemir către fratele său, Domnitorul Moldovei, Antioh Cantemir...

Fiul risipitor și fratele lui sunt, în fine, asemănați cu Abel ciobanul și Cain plugarul, și amândoi cu cele două suflete românești:

Abel rățăcește ca Fiul, și Cain frământă locul, ca Fratele. Iar Cain ucide pe Abel. Întotdeauna Cain ucide pe Abel. Mă gândesc, de pildă, la cele două suflete românești: sufletul pastoral și sufletul agrar. Tot ce e nostalgie și libertate, tot ce e sentiment artistic, tot ce e sete de zări noi – spun unii – ține la noi de sufletul păstorului. Dar a trecut peste el sufletul stătător al plugarului și l-a pustiit; are să-l pustiască. Suntem țara lui Cain, în care Abel n-a murit încă de tot.

Greu de ales între cele două atitudini. Ușor îi este numai lui Dumnezeu, pare a transmite gânditorul: „Dumnezeu alege. De ce? Pentru că-i place așa”. Prin urmare, și omul trebuie la rândul lui să aleagă. De ce? Pentru că omul este, din punctul de vedere al lui Noica, un *alter* terestru al divinității. Într-un pasaj tulburător, extrem de intens emoțional, din *De Caelo*, Noica demonstrează un orgoliu (sau poate o ispită?) uriașă: „Nu uita că Dumnezeu te-a trimis pe lume să-l înlocuiești: să dai sensuri, să crezi, să duci începutul său înainte”. Și Noica, așadar, se lasă ispitit de posibilitatea opțiunii între aceste două tipuri de a vieții în și prin lume. De mai multe ori pare a aproxima, în text, victoria spirituală a fratelui fiului risipitor, cel care are un fel de voluptate a înfrângerilor, o „sete a Unului de a se disemina în multiplu, de a se pierde în el” (Dur 1994: 127). La sfârșitul cărții, lasă senzația că, dimpotrivă, este de partea Fiului risipitor și că respinge, prin urmare, morala fratelui: „Căci sunt eu însumi Fratele, care caută, prin școală, împăcarea cu lumea: cu fiii ce vin, cu fiii ce pleacă în lume”. Interpretând această ultimă frază a *Jurnalului filosofic*, Ion Ianoși va propune, pe bună dreptate, o ușoară modificare a sintagmei, căci o atitudine în

fond paternă a lui Noica față de cele două ipostaze definiții ale alterității sale scripturale se poate descifra aici: „El va fi însă mai mult Tatăl decât Fratele, sau un frate mai mare care împarte cu frații săi mai mici păcatele spiritului” (Ianoși 1998: 56). Altfel spus, Noica își lasă însăși opțiunea pentru una din cele două atitudini la nivel de virtualitate. În practică, totuși, în întregul *Jurnal filosofic* și nu numai în paginile diaristice, filosoful glisează lucid între ele, considerându-le în fond complementare. Fiul risipitor și fratele lui, Abel și Cain, sufletul pastoral și sufletul agricol, nu sunt decât două fețe ale lui Ianus, imposibil de disociat fără a distruge însuși mitul.

Bibliografie

Noica 1990: Constantin Noica, *Jurnal filosofic*, București, Editura Humanitas.

Dur 1994: Ion Dur, *Noica între dandysm și mitul școlii*, București, Editura Eminescu.

Ianoși 1998: Ion Ianoși, *Constantin Noica între construcție și expresie*, București, Editura Științifică.

The Young Diarist Noica or about Identity Through Otherness

The reflection about himself takes, in the Philosophical Diary, the form of the camouflage: the young man hides himself behind the masques of the biblical parable: the spender son and his brother. These two faces of the otherness bring to light some obsessions of Noica's being, like the books, the “no” ethics or the conceit, and glide always between his symbolic attitudes: the knowledge of the world and the knowledge of himself, the temptation of the adventure and the loneliness, the action and the contemplation. Between these specific demarcations, one can find the specific identity questions and the amount of the virtual images of the young philosopher Noica.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
România*